

Comparative Study of the Modernization Process in Iran and Turkey: During the period of Atatürk and Reza Shah

Mojtaba Jafari¹ Jalil Nayebian^{2*} Ehsan Shakeri Khoei³

1. PhD Student in Political Science - Iran Issues, Department of Political Science, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. E-mail: jaafarim1214@yahoo.com
2. *Corresponding Author*, Professor and Faculty Member, Department of History, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: naebjalil20@yahoo.com
- 3 Assistant Professor and Faculty Member, Department of Political Science, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. E-mail: shakeriehsan2021@yahoo.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Modernization Process,
Reza Shah,
Ataturk,
Iran,
Turkey

Article history:

Received January 28, 2022
Received in revised form
September 9, 2022
Accepted September 28,
2022
Published Online
March 17, 2024

ABSTRACT

The two countries of Iran and Turkey have witnessed significant developments historically and politically over a nearly identical period of time. Reza Shah and Ataturk, after coming to power and considering their country's internal and external conditions, sought to reform their westernization and secularization. The similarities and differences between the two countries' societies and the way in which different forces and social classes interact and oppose them have made a different fate. Both political leaders sought to push people toward modernization in a grammatical and orderly process. A comparative study of the modernization efforts of Reza Shah and Ataturk reveals many similarities, but given these similar aspects from a theoretical point of view, we see a different conclusion and conclusion. The present article seeks to compare the modernization process in Iran and Turkey from the point of view of empirical modernization or modernization from above. Therefore, this article seeks to answer the question: Why, despite the many similarities, did the fate of modernization in Reza Shah's Pahlavi era differ from that of Mustafa Kemal Ataturk? The findings of this article indicate that the difference between the function of the institution of religion and its relationship with the government along with other factors has led to the failure of modernization in the reign of Pahlavi during the reign of Mustafa Kamal Ataturk. In this article we use the "comparative-historical" method.

Cite this Article: Jafari, M., Naebian, J., & Shakeri khoee, E. (2024). Comparative Study of the Modernization Process in Iran and Turkey: During the Period of Atatürk and Reza Shah. *World Politics*, 12(4), 221-247.

doi: 10.22124/wp.2020.17705.2612

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2020.17705.2612

1. Introduction

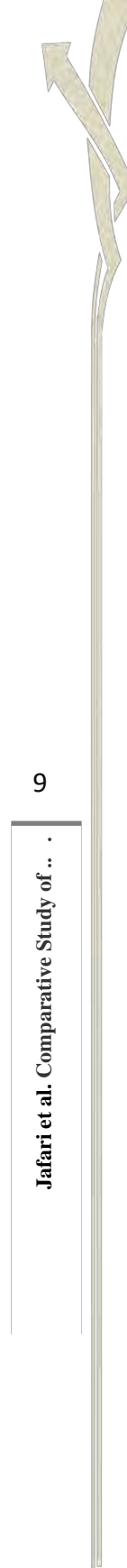
Reforms and modernization in Iran and Turkey had a history before Reza Shah and Atatürk came to power, and it can be said that modernization before these two political leaders in these two societies with acceptance and various oppositions with their own intensity and weaknesses. Especially from the clergy and religious groups and the common people in these two countries. Reza Shah Pahlavi and Mustafa Kemal Atatürk both in the same period of time after coming to power for the mental background and later with a serious confrontation with the concept of modernity and innovative progress of the West in order to take fast and pragmatic actions with behaviors. They became more radical in order to reach their ultimate goal, which was to bring their country to progress. According to the historical evidence and documents, it can be stated that Atatürk was more serious and stricter in dealing with the tradition and institution of religion than Reza Shah, and of course, the different function of the institution of religion in both countries led to a different result in the emergence of religion. Real modernization in two countries in that period of history. Changing men's clothing, discovering women's hijab, creating a customary and modern legal and educational system, rewriting history, road building and industrialism, weakening traditional classes and creating and strengthening modern classes should be listed as the most important aspects of Reza Shah's and Atatürk's modernization.

2. Theoretical Framework

The theoretical framework of this article will be basically based on the theory of authoritarian modernization or modernization and modernization from above. Therefore, we will seek help from Barrington Moore's theory in this field. In the book "Social Roots of Dictatorship and Democracy", Moore examines the modernization methods of England, France, America, China, Japan and India with his sociological and comparative explanation and points to three types of modernization. Kond: The democratic modernization method that took place in America, England and France. The communist and totalitarian modernization method that happened in China and Russia. and the method of modernization from above that was implemented in Japan and Germany. The method that Reza Shah Pahlavi and Mustafa Kemal Atatürk took was mainly in the form of authoritarianism and statism. Atatism or statism is one of the known types of authoritarian modernization from above. In this method, the movement towards modernization is done from above and guided by the ruling classes. In such a way, intellectuals are always present who are in sync with the policies of the Board of Trustees and take steps to encourage, strengthen and help the realization of these policies.

3. Methodology

The method adopted by Moore is a comparative historical method and not a comparative method. Deductive method includes determining a theory to explain a certain phenomenon and then deducing appropriate hypotheses that are basically

falsifiable and testing these hypotheses in order to determine the validity of the initial theory. In contrast to the comparative historical method, it is an inductive method in which a chain of historical cases related to the desired study is examined in detail and through comparison, the distinction between cause-and-effect mechanisms is determined and explanations are deduced based on this.

4. Results & Discussion

In this paper, an attempt was made to discuss and study the process of modernization during the era of Reza Shah Pahlavi and Mustafa Kemal Atatürk, taking into account the social and cultural conditions and using the theoretical framework of modernization or modernization from above. In the modernization method from the top of Barrington Moore, the occurrence of a popular and violent revolution to remove the obstacles to development is meaningless. And the political results resulting from the destruction of the past social system, through the revolution from above, are different from the results of the revolution from below.

5. Conclusions & Suggestions

During their conservative modernization, semi-parliamentary regimes try to preserve their old social structures as much as possible and, as much as possible, place major parts of that system within the new social structure. While in the process of modernization, Reza Shah and Atatürk sought to erase their old social structures because they considered them to be the cause of backwardness. And since the development of Iran and Turkey was exogenous, not much attention was paid to the internal conditions of the society, but to achieve economic development, what had happened in the western countries should be modeled in order for them to progress. would be and by imposing modernization programs from top to bottom and relying on foreign or domestic capital, such as increasing tariffs and collecting huge taxes from farmers in Iran and Turkey, or selling oil in Iran, They provided changes that led to heterogeneous economic growth, especially in Iran. The concept of modernization implies the complete transformation of the traditional society into a modern society, with various types of technology and social organization related to it, which is a developed and stable economic-political feature. How the process of modernization in Iran was accompanied by the systematic oppositions and resistances of the guided society, which became one of the main reasons for the failure of Reza Shah in the modernization measures. Of course, another main reason for the lack of success of Reza Shah compared to Atatürk was the difference in the relationship between religion and government in the two countries.

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳

شاپا الکترونیکی: ۴۸۹۹-۴۸۳۸

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

مطالعه تطبیقی فرآیند مدرنیزاسیون در ایران و ترکیه: دوره آتاترک و رضاشاه

مجتبی جعفری^۱، جلیل نائیان^{۲*}، احسان شاکری خوبی^۳

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی - مسائل ایران، گروه علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. رایانامه:

jaafarim1214@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه تاریخ، دانشگاه تبریز، ایران. رایانامه: naebjalil20@yahoo.com

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران رایانامه: shakeriehsan2021@yahoo.com

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	دو کشور همسایه ایران و ترکیه از نظر تاریخی و سیاسی تقریباً در یک دوره زمانی یکسان شاهد تحولات قابل توجهی بوده‌اند. رضاشاه و آتاترک بعد از به قدرت رسیدن و با توجه به شرایط داخلی و خارجی کشورشان درصدد اقدامات اصلاحی خود بر مبنای غربی‌سازی و به نوعی عرفی‌سازی برآمدند. وجوه تشابه و تفاوت جامعه هر دو کشور و نحوه تعامل و مخالفت نیروها و طبقات مختلف اجتماعی در آن‌ها سرنوشت دیگر گونه‌ای را رقم زده است. هر دو رهبر سیاسی قصد داشتند تا در فرآیندی دستوری و آمرانه مردم را به سوی مدرنیزاسیون سوق دهند. مقایسه و مطالعه تطبیقی اقدامات مدرنیزاسیون رضاشاه و آتاترک وجود شباهت‌های بسیاری را آشکار می‌کند اما با توجه به این وجوه مشابه از نظر رویکرد نظری، ما شاهد نتیجه و برآیند متفاوتی هستیم. مقاله حاضر درصدد مقایسه فرآیند مدرنیزاسیون در ایران و ترکیه از منظر نظریه مدرنیزاسیون آمرانه یا نوسازی از بالا است. لذا این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش است که؛ چرا با وجود شباهت‌های فراوان، سرنوشت مدرنیزاسیون در دوران رضاشاه پهلوی متفاوت‌تر از دوران مصطفی کمال آتاترک بود؟ یافته‌های این نوشتار حاکی از آن است که تفاوت کارکرد نهاد دین و رابطه آن با حکومت در کنار عوامل دیگر، موجبات عدم کامیابی مدرنیزاسیون در دوران رضاشاه پهلوی در مقایسه با مدرنیزاسیون در دوران مصطفی کمال آتاترک بوده است. در این مقاله از روش «تطبیقی - تاریخی» بهره می‌گیریم.
کلیدواژه‌ها: فرآیند مدرنیزاسیون، رضاشاه، آتاترک، ایران، ترکیه	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷	

استناد به این مقاله: جعفری، مجتبی، نائیان، جلیل، & شاکری خوبی، احسان. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی فرآیند مدرنیزاسیون در ایران و ترکیه:

doi: 10.22124/wp.2020.17705.2612

دوره آتاترک و رضاشاه. سیاست جهانی، ۱۲(۴)، ۲۴۷-۲۲۱

© نویسنده(گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

اصلاحات و مدرنیزاسیون در ایران و ترکیه قبل از به قدرت رسیدن رضاشاه و آتاترک دارای پیشینه بوده و می‌توان گفت که تجدد قبل از این دو رهبر سیاسی در این دو جامعه با پذیرش و مخالفت‌های گوناگونی با شدت و ضعف‌های خاص خود به خصوص از طرف طبقه روحانیون و گروه‌های مذهبی و خود عامه مردم در این دو کشور روبه‌رو بوده است. رضاشاه پهلوی و مصطفی کمال آتاترک هر دو در بازه زمانی یکسانی بعد از رسیدن به قدرت به جهت پیش‌زمینه ذهنی و بعدها با رویارویی جدی با مفهوم تجدد و پیشرفت نوآرانه غرب در صدد اقدامات سریع و پراگماتیک همراه با رفتارهایی رادیکال‌تر شدند تا به آن هدف غایی خود که رساندن کشورشان به پیشرفت و ترقی بود، برسند. با توجه به شواهد و اسناد تاریخی می‌توان اظهار داشت که آتاترک به نسبت رضاشاه جدیت و شدت عمل بیشتری در برخورد با سنت و نهاد دین داشته و البته نوع کارکرد متفاوت نهاد دین در هر دو کشور نتیجه متفاوت‌تری را در ظهور عینی مدرنیزاسیون در دو کشور در آن برهه از تاریخ داشته است. تغییر لباس مردان، کشف حجاب زنان، ایجاد نظام حقوقی و آموزشی عرفی و مدرن، بازنویسی مجدد تاریخ، راه‌سازی و صنعت‌گرایی، تضعیف طبقات سنتی و ایجاد و تقویت طبقات مدرن را باید مهمترین موارد مدرنیزاسیون رضاشاه و آتاترک برشمرد. با این حال آتاترک در مذهب‌زدایی از جامعه، بی‌پروا تر و خشن‌تر از رضاشاه عمل می‌کرد، چرا که وی تقویم میلادی را جایگزین تقویم هجری ساخت، الفبای لاتین را جانشین الفبای عربی نمود و روز یکشنبه را روز تعطیل هفته اعلام کرد. کامیابی آتاترک در این اقدامات سریع و رادیکال را می‌توان در تفاوت مذهب در دو کشور، تفاوت در جایگاه روحانیت چه از جهت رابطه با حکومت و چه از نظر تلقی مردم از روحانیون و علمای دینی، پیشینه و سابقه بیشتر مدرنیزاسیون در ترکیه، کارآمدی نسبی دیوان‌سالاری و سیستم اداری یا بروکراسی امپراتوری عثمانی در مقایسه با قاجاریه، عمیق بودن ریشه‌های فکری در ایران به نسبت ترکیه، رواج اندیشه ناسیونالیسم قوی و متفاوت در ترکیه بر مبنای تهدید خارجی جستجو کرد.

در این مقاله هدف اصلی، مقایسه فرآیند مدرنیزاسیون در ایران و ترکیه از منظر نظریه مدرنیزاسیون آمرانه یا نوسازی از بالا است. توجه به تشابهات و تفاوت‌های نتایج مدرنیزاسیون در این دو کشور ما را به پاسخ سؤال اصلی مقاله رهنمون می‌کند. بنابراین در این مقاله به دنبال پاسخ به سؤال اصلی: چرا با وجود شباهت‌های فراوان، سرنوشت مدرنیزاسیون در دوران رضاشاه پهلوی متفاوت‌تر از دوران مصطفی کمال آتاترک بود؟ می‌باشیم و فرضیه مقاله بر این اساس استوار است که؛ تفاوت کارکرد نهاد دین و رابطه آن

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

(Atabaki, 2017). (۳) انتخابی در کتاب «ناسیونالیسم و تجدد در ایران و ترکیه» به تحولات ایران و به قدرت رسیدن رضاخان و حوادث و جریانات پیرامون آن اشاره می‌کند. در این بخش به ویژه سهم و نقش نشریات پیشرو مانند نامه فرنگستان، کاوه، ایرانشهر و آینده که توسط ایرانیان و در خارج از کشور منتشر می‌شده، مورد کاوش قرار گرفته است. همچنین در خصوص ترکیه تحولات اواخر دوره عثمانی تا به قدرت رسیدن مصطفی کمال آتاترک و ظهور کمالیسم در این کشور و حرکت ترکیه به سمت تجدد و فراز و فرودهای آن بررسی شده است. این اثر از مقالات مختلف خود مؤلف تشکیل شده است (Entekhabi, 2011). (۴) آزاد ارمکی و دلگشایی در مقاله «مسئله مدرنیزاسیون در ایران: مقایسه تطبیقی- تاریخی ایران و ترکیه در دوران حکومت رضاشاه و آتاترک (۱۹۴۱-۱۹۲۱ م)» بر اساس رویکرد و روش تاریخی- تطبیقی و مراحل گذار از مرحله پیشامدرن و سنتی به مدرن در پی تبیین تمایزات اقدامات رضاشاه و آتاترک بوده است. بنابراین به چهار زمینه تمایزات می‌پردازند که عبارتند از: پیشینه شکل‌گیری نهادهای مدرن در زمان آغاز پروژه مدرنیزاسیون، تکثر قومی، گروهی، ایلی و طایفه‌ای، نهاد دین و رابطه آن با حکومت و در نهایت اقتصاد و دسترسی به درآمدهای نفتی (Armaki and Delghoshie, 2011). (۵) بیگدلی در مقاله «تجدد به رسم آتاترکی و رضاخانی» به بررسی سیاست مذهبی آتاترک و رضاشاه می‌پردازد و در مقایسه‌ای به تفاوت رویکردهایشان اشاره می‌کند. و با نگاهی انتقادی اقدامات ضد دینی رضاشاه را غیر عقلانی‌تر از اقدامات آتاترک می‌داند (Bighdeli, 2008).

(۶) پورمحمدی املشی و دیگران در مقاله «تغییرات فرهنگی در دوره آتاترک و رضاشاه» در پی پاسخ پرسش این مقاله این است که عوامل و زمینه‌های مناسبات ایران و ترکیه در عصر پهلوی اول چه بود و برنامه‌های فرهنگی آتاترک چه آثاری بر وضعیت ایران در عصر رضاشاه داشت؟ این مقاله بر اساس چارچوب مفهومی الگوی «تجدد آمرانه» تدوین شده است که رهبران ترکیه و ایران برای «مدرن‌سازی» از آن پیروی می‌کردند (Pourmohammadi Amlashi, 2015 and others). (۷) عمویی در مقاله «بررسی مقایسه‌ای سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی در ایران و ترکیه: مطالعه تطبیقی دوره رضاشاه و آتاترک» با بررسی سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی رضاشاه در ایران و آتاترک در ترکیه در جهت تقویت عرفی‌گرایی و ملی‌گرایی، نشان می‌دهد که اقدامات صورت گرفته در دو کشور در چه مقولاتی بوده است. با توجه به مؤلفه‌های شخصیت دو رهبر، نگاه آنها به مذهب، جایگاه روحانیت در نظر آنان، توجه به مساله قضا، پوشش و آموزش و پرورش و... این تحقیق می‌کوشد با روش تطبیقی، شباهت‌ها و تفاوت‌های اقدامات انجام شده در ایران پس از مشروطیت و کودتای ۱۲۹۹ و ترکیه نوین پس از عثمانی

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

و بر این اساس تبیین‌هایی استنتاج می‌شود. روشی را که رضاشاه پهلوی و مصطفی کمال آتاترک در پیش گرفتند، به طور عمده به شکل اتوریتاریانیسم و اتاتیسم بود. اتاتیسم یا دولت‌گرایی یکی از انواع شناخته شده مدرنیزاسیون آمرانه و از بالا است. در این روش، حرکت به سوی مدرنیزاسیون، از بالا و با هدایت طبقات حاکم انجام می‌گیرد. در چنین روشی همواره روشنفکرانی حضور دارند که همراه و همگام با سیاست‌های هیأت حاکمه و در جهت تشویق، تقویت و کمک به تحقق این سیاست‌ها گام برمی‌دارند. در آن دسته از کشورهای شرقی که در قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم به زیر قیمومت استعماری درنیامدند، عناصر روشنفکر محفل‌های حکومتی کوشیدند بر مبنای درکی از الگوی مدرنیته یا تجدد سرزمین‌های غربی داشتند سامانی نو به جامعه‌های خود بدهند. اما این تلاش‌ها همگی موضعی و با دشواری‌های عدیده، پیشرفت‌ها و واکنش‌های گوناگونی همراه بودند.

نوآوری‌های اصلاحگران ایرانی در قرن نوزدهم از جمله عباس میرزا، قائم مقام، امیرکبیر و سپهسالار همه و همه در چارچوب این نظرگاه کلی می‌گنجند. اما کوشش‌های آن‌ها، هم به جهت تنگی افق دید این اصلاحگران، هم به دلیل بی‌کفایتی و تحول‌ستیزی شاهان قاجار، هم در نتیجه کارشکنی‌های قدرت‌های بیگانه، و هم در مقاومت سخت کانون‌های سنتی و سستی و رخوت عمومی جامعه ایرانی، نافرجام ماند. در آستانه جنبش مشروطیت، رسم نمایندگی و نظام سیاسی مبتنی بر مجلس علاج دردهای ایران تلقی می‌شد، اما با فرونشستن جوش و خروش‌های اولیه پس از انقلاب، امیدها به ناامیدی نشست و این اندیشه قوت یافت که نجات ایران در گرو دولتی قدرتمند و حکومتی متمرکز است که مقاومت و مخالفت سنت‌گرایان را در هم شکنند و مدرن‌سازی جامعه را بر اساس الگوی دولت-ملت سازمان دهد. (Entekhabi, 2017: 166-168) این الگوی مدرن‌سازی را که نه درون‌زاد است و نه دموکراتیک، «مدرنیزاسیون آمرانه» یا «نوسازی آمرانه» نام نهاده‌اند. شاید موجزترین تعریف «مدرنیزاسیون آمرانه» را بتوان در این شعار رایج در ترکیه دوره مصطفی کمال آتاترک یافت: «برای مردم، به رغم مردم» (Mango, 2016: 727). ایران دوره رضاشاه، ترکیه دوره مصطفی کمال و دوره ۱۰ ساله حکومت امان‌الله‌خان در افغانستان (۱۹۲۹-۱۹۱۹) نخستین تجربه‌های «مدرن‌سازی آمرانه» در جهان اسلام به حساب می‌آیند.

از ویژگی‌های الگوی «مدرنیزاسیون آمرانه» می‌توان به مواردی اشاره کرد: ۱- اقدامات اصلاحی «از بالا» بدون مشارکت دادن عموم مردم و با الهام از تمایلات اجتماعی و فرهنگی قشرهای متوسط نوگرا، به جامعه تحمیل می‌شوند. ۲- این شیوه مدرنیزاسیون اراده باوری دولتمردان و آن دسته از نخبگان سیاسی و فکری است که برنامه‌ریز و مجری مدرن‌سازی هستند و می‌پندارند که نیروی اراده به تنهایی برای

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

به فئودالیسم اروپایی نداشت (Katouzian: 2007: 56). در دو کشور اقلیت کوچک نخبگان ترقی خواه و گروهی از دیوانسالاران (تکنوکرات‌های امروزی) که شاهد زوال و فروپاشی قدرت دولت بودند، تلاش کردند با تدابیر مختلف دست به اقدامات اصلاحی در ساختار نظامی و اداری و در نهایت سیاسی کشور بزنند و فرآیند فروپاشی را کند سازند (Alinejad, 2015: 15). به رغم این شباهت‌ها، میان این دو کشور تفاوت‌های اساسی وجود داشت. ایران کشوری بود با بافت عشایری و تکثر قومی، گروهی، ایلی و طایفه‌ای، حال آن‌که امپراتوری عثمانی دولتی بود چند ملیتی. در آغاز سده بیستم، حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد جمعیت ایران را عشایر تشکیل می‌دادند (Bharier, 1984: 22). شیوه زیست عشایری از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سیاسی پیامدهای گوناگونی داشت. اقتصاد ابتدایی و خودکفایی عشایری به هم‌پیوندی اقتصادی یعنی درهم‌آمیختن اقتصادهای مجزا و محلی و تشکیل یک بازار سراسری و اقتصاد ملی کمک نمی‌کرد. عشایر اغلب با حکام محلی و حتی دولت مرکزی در نزاع بودند و به ناامنی و بی‌ثباتی دامن می‌زدند. در دوره قاجار، عشایر هم مهم‌ترین تأمین‌کننده نیروی نظامی کشور و هم چالشی برای دولت مرکزی بودند.

وجود ساختار ایلی در ایران، هم در تضعیف جامعه و هم در تضعیف دولت نقشی بسزا داشته است زیرا نخست، «وجود دو روش اقتصادی (زمینداری اسکان یافته و دامداری کوچ‌نشین) تضادهایی را در کشور دامن می‌زد و مبارزه میان قبایل کوچنده با افراد ساکن، از جنبه‌های پر اهمیت تاریخ ایران بود» (Abrahamain, 2018: 33). دوم، علایق گروهی مبتنی بر تبارهای عشیرهای در زندگی ایلاتی همواره بر علائق ملی ارجحیت داشت. سوم، ایلات و قبایل در اواخر قرن نوزدهم بر سه چهارم خاک ایران حکم می‌راندند و در حیطه حکمرانی خود استقلال نسبی داشتند و غالباً به عنوان نیروی گریز از مرکز، حاکمیت متمرکز ملی را چه با بستن قراردادهای مستقل با دولت‌های بیگانه (مثل قراردادهای دوجانبه ایلات بختیاری و عرب با دولت انگلستان برای تأمین امنیت مسیر لوله‌های نفت خوزستان) و چه با اخلال در شکل‌گیری نهادهایی مثل ارتش ملی، تضعیف می‌کردند. اوج نابسامانی ناشی از حضور پررنگ عشایر در ساختار اجتماعی ایران را می‌توان در سال‌های پس از جنگ جهانی اول و پیش از برآمدن رضاشاه مشاهده کرد (Ghani, 1998: 353). امپراتوری عثمانی بر پایه سنت نیرومند دولت‌مداری بنا شده بود، حال آن‌که ایران پس از فروپاشی دولت صفوی تا به قدرت رسیدن قاجارها عملاً به جز در دوره‌هایی کوتاه رنگ دولت مرکزی قوی به خود ندید. دولت عثمانی ۶۰۰ سال در اقتدار ماند و از همین رو تاریخ سیاسی عثمانی مبتنی بر تداوم بود (Bilgin, 2015: 96). دولت عثمانی دستگاه دیوانی یا به

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

محمود دوم کوشید از نفوذ و اقتدار علما بکاهد، هم روزگار ایرانی او یعنی فتحعلی شاه با در پیش گرفتن سیاست دین‌پروری بر دامنه نفوذ و اقتدار آن‌ها افزود. بدین ترتیب به رغم شباهت‌های ظاهری، تفاوت‌های بنیادی‌ای میان ایران و ترکیه وجود داشت که نقش خود را بر تحول تاریخی دو کشور برجا نهاد (Entekhabi, ibid: 120). روشن است که در برهه‌ای از تاریخ به فکر درمان عقب‌ماندگی خویش افتاده‌ایم. چاره کار را در مدرنیزاسیون یافته‌ایم و پذیرش و آموزش دستاوردهای فنی و سخت‌افزارانه مدرنیته را در اولویت برنامه‌های خویش قرار داده‌ایم. در این میان نقطه ضعف ما عدم توجه به زمینه‌های ریشه‌ای فکر فن مدرن بوده است. شاهان قاجار و نزدیکان دربار جزء اولین خواهان مدرنیته بوده‌اند. مراد آنها از مدرن شدن ایجاد زمینه‌های جدید جهت پایداری قدرت و گستردن نفوذ اقتدارشان بوده است. ناصرالدین شاه قاجار «می‌خواست آن گوشه‌هایی از تجدد را که به نفع مالی و سیاسی شخص پادشاه است را به ایران بیاورد و سویه‌های خطرناک آن چون دموکراسی و قانون را یا از بیخ براندازد یا خنثی کند.» (Milani, 1994: 133; Sariolghalam, 2016: 131)

اصرار بر نظم مذهبی زندگی از سوی فرهنگ زندگی عامه مردم، در عین دل‌دادگی روشنفکران به زیبایی‌های تجدد، اخته‌کننده مدرنیته از جوهر خویش بوده است. دوگانگی بین فرهنگ سنتی و دستاوردهای ذهنی قوم‌بخش مدرنیته، گریبان‌گیر روشنفکران می‌باشد. هنوز هم بعد از گذشت بیش از سال‌های بسیار از نخستین آشنایی‌های ما با مظاهر مدرنیته، تلاش اصلی روشنفکر ایرانی باید معطوف به حل تضاد بین سنت ایرانی و مدرنیته غربی باشد. در میان تلاش شماری از اسلام‌گرایان و روشنفکران چپ‌گرا، معطوف به بومی کردن مدرنیته و دستاوردهای فنی آن، بدون توجه به گوهر بنیادین آن بوده است. «آن‌ها به طور کلی جنبه‌های علمی و تکنیکی غرب را از جنبه فلسفی و زیبایی‌شناختی و گفتمان فرهنگی آن جدا می‌کردند و در پی کسب علم و فن غرب بدون توجه به دیگر جنبه‌های فلسفی، ادبی و فکری آن بوده‌اند.» (Heidarian, 2005: Iran Emrooz Website; Boroujerdi, 2017: 267-268)

بخش بزرگی از گفتمان فرهنگی مدرنیته مربوط به زمینه‌های اجتماعی به وجودآورنده فردگرایی اخلاقی (Giddens, 1984: 14) بوده است. در واقع به هنگام گذار جامعه غربی از سنت به مدرنیته، فضای اجتماعی و انباشت فرهنگی و تاریخی آن سرزمین با مشخص کردن فردگرایی اخلاقی به عنوان عامل انسجام دنیای جدید، جامعه را از خطر انحطاط رهانیده و انتظام اخلاقی نوینی را در روابط اجتماعی حکم فرما کرده است. این در حالی است که امکان وقوع این دگرگونی در فرهنگ و تاریخ ایران، وجود نداشته است. «مدرنیته به معنای مجموع دگرگشتهای اجتماعی و انقلاب‌های بزرگ فکری و دستاوردهای

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

۴. به قدرت رسیدن رضاشاه پهلوی و مصطفی کمال آتاترک

۴-۱. رضاشاه پهلوی

او در ۲۴ اسفند ۱۲۵۶ در آلاشت، سوادکوه، مازندران به دنیا آمد. در سن ۱۴ سالگی توسط صمصام (از ابواب جمعی علی‌اصغرخان امین‌السلطان صدراعظم)، یکی از بستگان خود وارد فوج سوادکوه شد. از همان موقع بی‌باکی و رشادتش مورد توجه قرار گرفت (Roudgharkiya, 2014: 33). رضاخان حتی پیش از آن که شاه شود در اکثر مناطق و شهرستان‌ها و ایالات به آشوب‌ها پایان داد (Cronin, 2014: 35-36). وی در سال ۱۲۹۷ درجه میرپنجی (سرتیپی) را از احمدشاه دریافت نمود و فرمانده آتریاد (تیپ) تهران شد و در چند عملیات نظامی شرکت نمود. از جمله در گیلان با میرزا کوچک‌خان جنگلی به نبرد پرداخت (Peymaie, 2005: 40). «در آستانه کودتا دولت مرکزی در سیستان و بلوچستان وجود نداشت، خراسان از دولت مرکزی تمکین نمی‌کرد درون شهر را محمدتقی‌خان پسیان و بیرون شهر را قبایل ترکمن اداره می‌کردند. شمال گیلان و مازندران دست کسانی بود که به زعم خود جمهوری سوسیالیستی تشکیل داده بودند و در کردستان که همواره گریز از مرکز وجود داشت اسماعیل‌خان حکومت می‌کرد، خوزستان نیز برای خود دولت رسمی تشکیل داده و عوامل دولت مرکزی را بیرون کرده بود، فارس و اصفهان به دست بختیاری‌ها و دره‌شوری‌ها اداره می‌شد و در آذربایجان شیخ محمد خیابانی. ۱۵ سال بعد از مشروطیت وضعیت مملکت این‌گونه بود و اقتصاد و قدرت مرکزی وجود نداشت. در نهایت کودتا سوم اسفند ۱۲۹۹ رخ داد. زیبا کلام در این باره می‌نویسد: «من معتقدم که ایران مدیون دو نفر است؛ یکی شمشیر آغامحمدخان و دیگری چکمه رضاخان» (Zibakalam, 2012).

در سوم اسفند ۱۲۹۹ نیروهای قزاق به فرماندهی رضاخان در غرب تهران اردو زدند. رضاخان پس از تصرف تهران احمدشاه را مجبور کرد سید ضیا طباطبایی را به نخست‌وزیری بگمارد. کودتای رضاخان تلاشی بود برای ایجاد ثبات سیاسی در ایران آشوب‌زده به گونه‌ای که با جلوگیری از بلشویسم، منافع انگلستان در ایران نیز تأمین شود؛ ژنرال آبرونساید در طراحی این کودتا نقش داشت. او کسی بود که رضاخان را به سمت فرماندهی قزاق‌ها گمارد (Nayebian, 1994: 309). پس از این رویداد احمد شاه در چهارم اسفند ۱۲۹۹ به رضاخان لقب سردار سپه داد و وی بعد از مدتی در اردیبهشت ۱۳۰۰ وزیر جنگ شد (Mokhtari Esfahani, 2015: 42). از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۲ در کابینه‌های قوام السلطنه (دو بار)، مشیرالدله (دو بار) و مستوفی‌الممالک وزیر جنگ بود. نهایتاً احمدشاه نتوانست در برابر اصرارهای

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

542-543). تلاش برای استقلال و آزادی ترکیه با امضای پیمان لوزان در تاریخ ۲۴ جولای سال ۱۹۲۳ به رسمیت شناخته شد، و بدین ترتیب معاهده سور منحل شد و برای استقرار دولت جدید ترکیه مانعی وجود نداشت. مصطفی کمال به منظور پیشبرد اهداف خود، «حزب جمهوری خواه خلق» را تأسیس و تلاش کرد تا در ترکیه حکومت جمهوری اعلام کند. در تاریخ ۱۳ اکتبر سال ۱۹۲۳ مصطفی کمال با اتفاق آرا به عنوان اولین رئیس جمهور ترکیه انتخاب شد، و در سال ۱۹۲۳ نخستین دولت جمهوری توسط عصمت اینونو تأسیس شد و وی به عنوان اولین نخست‌وزیر ترکیه نام گرفت (-158: 2016 nnn oçuu 159). آتاترک از آن تاریخ تا زمان مرگش در سال ۱۹۳۸، رئیس‌جمهور ترکیه بود.

۵. مقایسه فرآیند مدرنیزاسیون در دوران رضاشاه و آتاترک

الف- وجوه تشابه

تغییرات از بالا به پایین

دولت عثمانی به دنبال جنگ جهانی اول که با شکست‌های پی در پی مواجه شده بود تن به انعقاد معاهده سور در اوت ۱۹۲۰ داده بود، که بر مبنای این قرارداد ترکیه تمامی سرزمین‌های غیرترک را از دست می‌داد. و بدتر از آن باقیمانده کوچک از آن امپراطوری بزرگ نیز مورد تاخت و تاز دشمنان قرار گرفته بود. در این زمان حضور آتاترک در جبهه‌های نبرد و پیروزی‌های وی که باعث عقب راندن دشمنان شده بود از وی یک قهرمان ملی ساخته بود (Yüksel, 2010: 239-245). موفقیت‌های نظامی مصطفی کمال پایان‌پذیر نبود و سرانجام نیز او توانست با این موفقیت‌ها به قدرت برسد. در ایران نیز وضعیت اجتماعی و سیاسی، بسیار نابسامان بود. کشور از شمال توسط روس‌ها و از جنوب نیز توسط انگلیس‌ها تهدید می‌شد. رضاخان با سرکوب راهزنان و غارتگران و همچنین سرکوب شورشیان شمال و جنوب کشور توانست امنیت جامعه را برقرار کند. در اثر پیروزی‌های رضاخان بر شورشیانی همچون کلنل محمدتقی خان پسیان، اسماعیل سمیتقو و شیخ خرعل، وی از محبوبیت ویژه‌ای برخوردار گردید. همین عوامل نیز توانست روح ملی‌گرایی روشنفکران ایرانی و ترکیه‌ای که از مدت‌ها قبل خواهان ثبات و یکپارچگی کشورشان بودند را ارضا نماید. اقدامات رضاشاه در سرکوب آشوب‌های محلی، برقراری امنیت راه‌ها و اصلاح قشون با اقبال عمومی مواجه شد، اگرچه برخی رجال سیاستمدار از تلاش او برای کسب قدرت بیش‌تر نگران بودند. ناسیونالیست‌ها و تجددخواهان تندرو که طرفدار دوآتشه رضاشاه بودند محبوبیت رضاشاه در میان متجددین تندرو و سوسیالیست‌ها روزه‌روز افزایش یافت تا آن‌جا که

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

واکنش نهادها و جریان‌های فکری به تغییرات موجود

در واکنش‌ها به تغییرات اجتماعی نوینی که در ایران و ترکیه به ظهور رسیده بود نیز، ما شاهد نقاط اشتراک فراوانی هستیم. اقشار و طبقات اجتماعی‌ای که در دوران قبل جزء قشر حاکم به شمار می‌رفتند و اکنون موقعیت پیشین را از دست داده بودند از مهم‌ترین مخالفان طرح‌های اجتماعی رضاشاه و آتاترک بودند. البته شدت و ضعف واکنش‌ها در ایران و ترکیه با یکدیگر تفاوت داشتند. شاید عمده‌ترین مخالفان این دو، همانا سنت‌گرایان و روحانیونی بودند که با عرفی‌سازی مداوم در ایران و ترکیه قدرت اجتماعی پیشین را از دست داده و نفوذ خود را در بین توده‌های مردم ضعیف‌تر از گذشته می‌دیدند. واحدهای قومی و اتنیکی نیز که با تمرکزگرایی فرهنگی تهران و آنکارا، خود را در خطر نابودی و همگون‌سازی یا آسیمیلاسیون می‌دیدند، با ایجاد نافرمانی و شورش، سعی در مقاومت در برابر سیاست‌های حاکمان داشتند. همچنین مارکسیست‌ها و چپ‌گرایان که حالا با وقوع انقلاب ۱۹۱۷ روسیه مصمم‌تر از قبل به فعالیت‌های خود ادامه می‌دادند، از جمله مخالفان مهم رضاشاه و آتاترک بودند که طرح‌های توسعه و مدرنیزاسیون این دو را در جهت منافع امپریالیسم پنداشته و مبارزه تا نابودی آنان و آزادی به اصطلاح خودشان، خلق‌های ستم‌دیده ایران و ترکیه را وظیفه خود می‌دانستند.

ب- وجوه تفاوت

تفاوت کارکرد نهاد مذهبی شیعه و سنی در ایران و ترکیه

میزان و اثرگذاری نفوذ اجتماعی روحانیت شیعه با روحانیت سنی در دو کشور قابل مقایسه نیست. در شکل‌گیری این تأثیر اجتماعی عوامل مختلفی وجود دارد (Algar, 1990: 17). در مورد همگرایی و واگرایی مذهبی در این دو کشور با توجه به پیشینه‌های تاریخی و فرهنگی مشترک با تفاوت‌های عمده‌ای در نوع تعامل دین با دولت در دوران پیشارضاشاهی و پیشاآتاترکی و همچنین در دوران قدرت گرفتن این دو رهبر سیاسی مواجه هستیم. همگرایی مذهبی میان روحانیون شیعه و رابطه تنگاتنگ آن‌ها با مردم و نوع کارکرد ارتباطی‌شان با دولت، قدرت پرنفوذشان در برابر اصلاحات تجددگرایانه را قابل تصور می‌کند. روحانیون شیعه به منظور کاهش تشتت آرا، دیدگاه‌های خود را با مراجع عالی‌قدر معاصر در میان می‌گذاشتند؛ شهادت امام حسین (ع) نیز در تقویت روحیه حق‌طلبی و مبارزه‌جویی در مذهب شیعه شده است. اما همبستگی ضعیف مذهبی در ترکیه باعث شد که مخالفت اجتماعی موثرتری به نسبت ایران در برابر اقدامات رادیکال آتاترک شکل نگیرد. همچنین، در مذهب سنی تمایل به سازش براساس

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

فقه و اصول، مدرسان فقه و اصول، و روحانیان ایرانی غیرمسلم. در ادامه این تصمیم، در سال ۱۳۱۴ رفع حجاب از زنان نیز به طور رسمی اعلام شد. مهم‌ترین سیاست آتاترک محدود کردن نفوذ علمای دینی و مذهبی‌ها در امور اجتماعی بود. از جمله رئوس اصلاحات اعلام‌شده دینی او (-185 nnn oçuu bldd 216; Mango, ibid: 721-741) عبارت بود از: ۱. تغییر خط عربی — ترکی در سال ۱۹۲۸ به خط لاتین، آتاترک حتی دستور داد قرآن را به خط لاتین بنویسند و اذان را به زبان ترکی بگویند؛ ۲. تعطیل کردن مدارس و مراکز دینی ۳. ممنوع شدن دادگاه‌ها و قوانین شرعی قراردادن قوانین مدنی و جزایی کشورهای اروپایی به جای آنها، ۴. ممنوع کردن برگزاری مراسم اعیاد فطر و قربان برای چند سال؛ ۵. جلوگیری از رفتن مسلمانان ترکیه به سفر حج برای مدتی؛ ۶. تغییر تعطیلی آخر هفته از جمعه به یکشنبه به تبعیت از کشورهای مسیحی؛ ۷. قدغن اعلام کردن حجاب. ۸. تعطیل کردن کتابخانه‌های اسلامی و بعضی از مساجد و تبدیل کردن آنها به نمایشگاه؛ ۹. آزاد نمودن ازدواج زن مسلمان با مرد غیرمسلمان از طریق تصویب قوانین و برابر اعلام کردن حقوق زن و مرد در تمام شئون زندگی و حتی در سهم الارث و حق طلاق ۱۰. لغو تقویم هجری قمری و رایج کردن تقویم میلادی به جای آن؛ ۱۱. حذف زبان عربی از مواد درسی مدارس و دانشگاه‌ها.

هرچند که سیاست‌های دین‌ستیزانه آتاترک گام به گام بوده و دست کمی از سیاست‌های رضاشاه نداشت و حتی در مواقعی نیز تندتر بود، لیکن باید به این نکته اشاره شود که مقاومت دین و عناصر مذهبی در ترکیه نسبت به سکولاریسم، کمتر از ایران بود. از دوران صفویه به بعد حوزه‌های علمیه در ایران به عنوان مرکز سازماندهی و ارتباط‌گیری علما با یکدیگر عمل می‌کرد در حالی که روحانیون در عثمانی و سپس دوران جمهورییت فاقد یک چنین تشکیلات منظم و ارتباط‌گیری بودند. هم‌چنین مشخص است که فقه شیعه دارای تفاسیر سیاسی مهمی بود که می‌توانست باعث دردهایی برای حاکمان زمان شود در حالی که فقه سنتی روحانیون ترکیه بیشتر به شریعت و سنت پیامبر و روابط فردی محدود می‌شد. هم‌چنین تفاوت دیگری که مابین علمای شیعه و سنی حاکم بود، سیستم مالیات مذهبی بود که علمای شیعه را در یک وضعیت مستقلى از حکومت مرکزی قرار می‌داد. درحالی که رضاشاه در قدرت بود علما هنوز از لحاظ اقتصادی مستقل بوده و از این رو دارای قدرت بودند. لیکن، آتاترک، هیچ وقت مجبور به رقابت با هیچ قدرت مذهبی نبود زیرا آنها همیشه تحت نظارت دولت بودند. علاوه بر این‌ها، در حالی که اکثریت توده‌های مذهبی ایران دارای یک نوع تفسیر از مذهب و نیز فرمانبری از روحانیون شیعه

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

دلیل ارتباط با شوروی برای حاکمیت رضاشاه مشکل ایجاد می‌کردند برای آتاترک به دلیل کنترل مرزها و نیز استحاله چپ‌گرایی در داخل خلق‌باوری و سوسیال دموکراسی مدنظر آتاترک، قدرت چندانی برای عرض اندام نداشتند. در حالی که مصطفی کمال با عدم دخالت مستقیم در انتخابات و نیز فضای باز سیاسی هرچند محدود و وجود احزاب و انجمن‌های مدنی هرچند ابتدایی باعث تخلیه پتانسیل اجتماعی نیروهای مخالف می‌شد، رضاشاه با فرمایشی کردن مجلس و برخورد با نظر مخالف حتی نزدیکترین یاران خود، باعث نارضایتی گسترده مردم و در نهایت ظهور آتش زیر خاکستر ایران بعد از خروج رضاشاه و هرج و مرج طولانی مدت در فضای اجتماعی - سیاسی ایران گشت. به طور کلی باید اذعان داشت که مقاومت و مخالفت عامه مردم و روحانیون در ایران و ترکیه تفاوت‌هایی از جهت شدت و ضعف با هم داشته‌اند. نوع مخالفت و مقاومت در برابر این اصلاحات در ترکیه به نسبت ایران شدت کمتری داشته است.

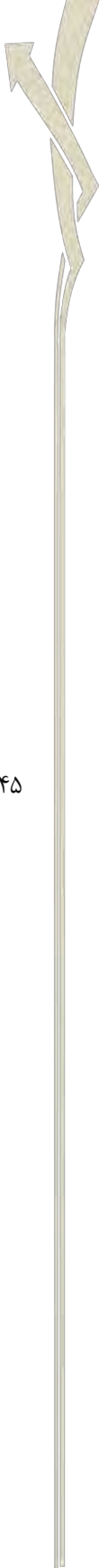
۶. آسیب‌های نوسازی در دوران رضاشاه و آتاترک

فرآیند نوسازی منجر به تحولات اساسی در کل نظام اجتماعی، در تمام ابعاد و حوزه‌های مختلف ایستارها و ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است که در تجربه کشورهای توسعه یافته بر مبنای مدرنیته و توسط دولت و بورژوازی ملی، به ایجاد جامعه مدرن منجر شد. اما، نوسازی در دوره رضاشاه پهلوی به صورت شتاب‌زده و آمرانه صورت گرفت و به دلیل تسلط دولت بر منابع قدرت، ناتوانی و پراکندگی جامعه مدنی، نوسازی در عرصه‌هایی انجام شد که با ساخت و سرشت دولت مطلقه در انطباق بود. لذا، ممانعت دولت مطلقه از گسترش مشارکت و شکل‌گیری رقابت، حوزی سیاست ایران را به عرصه‌ای توسعه نیافته در ساخت اقتصادی و اجتماعی تبدیل کرد. به بیانی دیگر، دولت مطلقه در حوزه سیاست و نظام سیاسی مانع توسعه بود و به بازتولید استبداد و خودکامگی منجر شد. رضاشاه بدون آن‌که تغییری در ساختار روابط طبقاتی در ایران ایجاد کند، به اتکای ارتش و بروکرات‌ها دست به مدرنیزاسیون زد. مدرنیزاسیون اقتدارگرا و آمرانه در دوران رضاشاه مسبب تکثر اقتصادی و اجتماعی متوازن نشد و از همین رو احزاب در ایران بعد از رضاشاه از منابع ساختاری سازماندهی خود بی‌بهره بودند. ناسیونالیسم رشد یافته در بستر چنین نوسازی نیز عاملی برای عدم نیل به توسعه صنعتی در ایران شد. و دولت آتاترک نیز که در ابتدای کار فقط نیروی تجار زمین‌دار معدود را پیش‌رو داشت، بر اثر بحران نظام جهانی قدرت این گروه را ضعیف شده یافت، و یکه‌تاز میدان سیاست و اقتصاد شد. دولت‌گرایی سیاست آتاترک و کمالیست‌ها برای بازسازی اقتصادی و ایجاد بورژوازی ترک بود اما به جهت سیاست‌های اصلی فرهنگی

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

دوران رضاشاه پهلوی و مصطفی کمال آتاترک را با در نظر داشتن شرایط اجتماعی و فرهنگی و با بهره‌گیری از چارچوب نظری مدرنیزاسیون یا نوسازی از بالا و آمرانه به بحث و مطالعه گذاشته شود. در روش مدرنیزاسیون از بالای برینگتون مور، وقوع انقلابی مردمی و خشونت‌آمیز جهت از میان برداشتن موانع توسعه بی‌معنی می‌باشد. و نتایج سیاسی حاصل از تخریب نظام اجتماعی گذشته، از طریق انقلاب از بالا با نتایج انقلاب از پایین متفاوت است. رژیم‌های نیمه‌پارلمانی در طول مدرنیزاسیون محافظه‌کارانه خود سعی می‌کنند هرچه بیشتر ساخت‌های اجتماعی قدیمی خود را حفظ کنند و در حد امکان بخش‌های عمده‌ای از آن نظام را در درون ساخت اجتماعی جدید جای دهند. در حالی که در روند مدرنیزاسیون، رضاشاه و آتاترک در پی محو کردن ساخت‌های اجتماعی قدیمی خود بودند چرا که آن‌ها را مسبب عقب‌ماندگی تصور می‌کردند. و از آن‌جایی که توسعه ایران و ترکیه برون‌زا بود توجه چندانی به اوضاع و شرایط درونی جامعه نمی‌شد بلکه برای رسیدن به توسعه اقتصادی از آن‌چه در کشورهای غربی اتفاق افتاده بود تا پیشرفت کنند، الگوبرداری می‌شد. و با تحمیل برنامه‌های مدرن‌سازی از بالا به پایین و تکیه بر سرمایه‌های خارجی و یا داخلی از قبیل افزایش تعرفه‌ها و اخذ مالیات‌های هنگفت از کشاورزان در ایران و ترکیه و یا فروش نفت در ایران زمینه‌های تحولات را فراهم می‌کردند که منجر به رشد اقتصادی ناهمگون به‌ویژه در ایران شد. مفهوم مدرنیزاسیون، بر دگرگونی کامل جامعه سنتی به جامعه مدرن، با انواع فن‌آوری و سازمان اجتماعی مربوط به آن که از ویژگی‌های اقتصادی-سیاسی توسعه‌یافته و باثبات است، دلالت دارد. چگونگی فرآیند مدرنیزاسیون در ایران همراه با مخالفت‌ها و مقاومت‌های نظام‌مند اجتماعی هدایت شده همراه بود، که از دلایل اصلی ناکام ماندن رضاشاه در اقدامات مدرنیزاسیون گردید. البته دلیل اصلی دیگر عدم کامیابی رضاشاه به نسبت آتاترک، تفاوت رابطه دین و دولت در دو کشور بود. مدرن‌سازی اقتصادی بیشتر دلالت بر تحقق تغییرات و نوآوری‌هایی در زمینه شیوه تولید یک جامعه دارد و این مدرن‌سازی با مدرن‌سازی صنعتی ارتباط پیدا می‌کند. هر چند در ایران تعداد کارخانه‌ها و کارگران افزایش یافت ولی منجر به از بین رفتن روستاها شد. مدرن‌سازی یا نوسازی سیاسی نیز دلالت بر گسترش مشارکت سیاسی مردم و رقابت ایدئولوژیک احزاب و گروه‌های اجتماعی گوناگون با اندیشه‌های مختلف دارد. به نوعی شاهد نهادینه شدن دموکراسی در بطن جامعه و ساختار قدرت هستیم. در حالی که در دوران مورد بحث در ایران و ترکیه نهادهای دموکراتیک با سرکوب‌های حکومتی از میان برداشته شدند، در ایران مجلس با حذف مصونیت پارلمانی به حاشیه رانده شد و در ترکیه با کاهش اختیارات مجلس به صورت نمادین درآمد. احزاب سیاسی و روزنامه‌های مستقل تعطیل شدند.

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

- Erşnn, M (2006), " uu sfffa Kmnlil üüüüük'un Bşşşşşşş a kkk knrda. i üü şüneeeer,,, oosyll bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Vol. VIII, No. 3.
- Foran, J (1998), *Fragile Resistance: Social Transformation in Iran From 1500 to the Revolution*, Tehran: Rasa Cultural Services Institute publishing. [In Persian]
- Ghani, S (1998), *Iran, the rise of Reza Khan, the fall of Qajar and the role of the British*, translated by Hasan Kamshad, Tehran: Niloufar publishing. [In Persian]
- Gheissari, A (2010), *Iranian Intellectuals in the Twentieth Century*, translated by Mohammad Dehghani, Tehran: Hermes publishing. [In Persian]
- Giddens, A (1984), *Durkheim*, translated by Yusef Abazari, Tehran: Sherkat Sahami publishing. [In Persian]
- rr nnoo sk,,, È A and Others (1977), *History of Iran since ancient times*, translated by Keykhosro Keshavarzi, Tehran: Morvarid publishing. [In Persian]
- nnn oğuu Ş (2016), *Atatürk: An Intellectual Biography*, translated by Reza Javadi, Tehran: Loheh Fekr publishing. [In Persian]
- Heidarian, M (2005), *Reading the idea of freedom in Iran*, Iran Emrooz Website, Retrieved from: <http://www.iran-emrooz.net/index.php?/think/more/3706> [In Persian]
- rrr ,,,, , (2008), *Brr ee dee... aa naarrıı: Türkyy' de Lkkkkk(1928-1948)*, Ankara nn vvrssssT T rk İnkaaıı Tr r ihE Ensüütüü üüüüük oo uş S 42.
- Katouzian, M A H (2007), *the Political Economy of Modern Iran (from constitutionalism to the end of the Pahlavi dynasty)*, translated by Mohammadreza Nafisi and Kambiz Azizi, Tehran: Nashre Markaz publishing. [In Persian]
- Kinzer, S (2010), *Reset: Iran, Turkey, and America's Future*, translated by Niloufar Ghadiri, Tehran: Hanauz and Ghatreh publishing. [In Persian]
- Makki, H (1994), *Iran's twenty-year history*, vol. 6, Tehran: Elmi publishing. [In Persian]
- Mango, A (2016), *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* translated by Houshmand Dehghan, Tehran: Payam Emrooz publishing. [In Persian]
- ee nnp Cllll l2006), *Türk oo drnreeeeeee ve İran (1890-1936)*, Doktora tezi, Hacettepe nn vvrsssss, üüüüük İkkrrr v ve İnkppppf arhh . nstitüsü, Ankara.
- Milani, Abbas (1994), *Modernity and Its Foes in Iran*, Tehran: Akhtaran publishing. [In Persian]
- Mokhtari Esfahani, R (2015), *First Pahlavi (from the coup to the fall)*, Tehran: Kitabeparseh publishing. [In Persian]
- Moore, B (1974), *Social Origins of Dictatorship and Democracy, Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Penguin University Books.
- Nayebian, J (1994), *Iran's relations with foreign countries during the Qajar period*, Tehran: Fardabeh publishing. [In Persian]
- Nayebian, J (2018), "the constitutional movement and its role in the formation of the constitution", the national conference of the constitution and the constitutional government in Iran, Tabriz University. [In Persian]
- Nasaj, H (2013), "Comparison of the modernization of Iran and Turkey during the era of Reza Shah and Atatürk", *The Quarterly Journal of Political Strategic Studies*, Year 2, number 5, Summer, pp. 101- 130. [In Persian]
- Peymaie, N (2005), *Reza Shah Pahlavi from Alasht to Johannesburg*, Author Publisher, Washington DC. [In Persian]

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی